

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ

За останні 30 років інновації та технології кардинально змінили наше життя. Здавалася колись утопічною ідея про створення штучного інтелекту, роботизації суспільства, розвиток нанотехнологій дедалі ближче стає реальністю нашого життя. А оскільки зміни, що проходять в інформаційному суспільстві дуже швидкі, то постає ряд питань до сучасної освіти. Чи виконує вона свої функції? Яка освіта потрібна молодим людям, щоб вони могли розуміти і жити в світі майбутнього? Яких нових спеціалістів повинні готувати освітні заклади, що будуть затребувані в майбутньому? Ці та ряд інших освітніх питань останнім часом дуже турбують суспільство.

Так, на останньому Всесвітньому економічному форумі в Давосі, експерти світового рівня обговорювали проблеми сучасної освіти та прийшли до висновку, що найважливіше, що має надавати освіта сьогодні – це навички та цінності, що допомагають людині «мислити ширше кордонів», реагувати на зміни та адаптуватися до нових умов, комунікувати з представниками різних релігій, рас та національностей, і готовність до безперервної освіти [3]. На форумі була розроблена система навичок, якими має володіти людина в 2020 році, щоб бути затребуваною та успішною в роботі. Ними є: комплексне багаторівневе вирішення проблем, критичне мислення, креативність, вміння управляти людьми, взаємодія з людьми, емоційний інтелект, формування власної думки та прийняття рішень, клієнтоорієнтованність, вміння вести переговори, гнучкість розуму [8].

Схожі думки щодо навичок, які будуть потрібні людині в майбутньому, озвучив і Мітіо Каку – найрозумніша людина в Нью-Йорку, американський фізик японського походження, який провів ряд досліджень при вивченні проблеми чорних дір та прискорення розширення Всесвіту. В своїй книзі «Фізика майбутнього» учений наполягає, що навчання в майбутньому не буде побудоване на запам'ятовуванні. Медіатехнології стануть потужним джерелом інформації, що звільнять мозок від зайвих знань та дозволять переорієнтувати інтелектуальний резерв на розвиток здатності думати, аналізувати, аргументувати та приймати вірні рішення [5].

Отже, пріоритетним напрямком сучасної освіти є розвиток критичного мислення, завдяки якому людина здатна комплексно вирішувати проблеми, контролювати інформацію, ставити її під сумнів, бути гнучкою та реагувати на зміни, що відбуваються навколо неї.

Мета цієї статті – розкрити особливості розвитку критичного мислення студентів при викладанні дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

В останній час проблемі розвитку критичного мислення присвячено велику кількість досліджень як у вітчизняній так і зарубіжній педагогіці і психології. Поняття «критичне мислення» вперше ввів американський психолог Бенджамін Блум в методичній літературі у 1956 році, розуміючи під ним мислення вищого рівня. З США ідея розвитку критичного мислення розповсюджується в Європі. В різний час даною проблемою займалися Дж. Д'юї, М. Ліпман, Р. Джонсон, Д. Халперн, Ч. Темпл, К. Баханов, О. Пометун, О. Тягло, С. Терно, О. Чуба, О. Бриніф'є та ін.

Поняття «критичне мислення» дуже різнобічне і спеціалісти різних галузей освіти сприймають його по-різному. Відомий український дослідник С.Терно в статті «Критичне мислення – середньовічна відсталість?» демонструє відмінність між «вузьким» та «широким» тлумаченнями критичного мислення та характеризує різні підходи до висвітлення концепції критичного мислення серед американських дослідників М. Ліпмана, Д. Клустера, Р. Пауля та Д. Халперн [6].

На думку С. Терно, поняття «критичне мислення» в освітній діяльності зазнало суттєвих змін. Сьогодні це такий тип мислення, що дозволяє практичне застосування наукового підходу до розв'язування життєвих, професійних, особистих проблем тощо; воно вбирає у себе синтетичне і аналітичне, теоретичне і практичне, репродуктивне і продуктивне мислення [6, С.301].

Критичне мислення як мислення вищого порядку розглядає психолог О.Чуба. Таке мислення спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, яке сприяє розвитку такої особистісної риси, як креативність, і формує творче мислення, а отже, творчу особистість [7].

З точки зору філософії критичне мислення – це вміння логічно мислити та аргументувати, аналітично дискутувати та правильно висловлювати свою думку. Відомий сучасний філософ, експерт ЮНЕСКО, директор Паризького інституту практичної філософії, найвідоміший у світі спеціаліст з розвитку дитини, Оскар Бриніф`є так говорить про критичне мислення: «Критичне мислення – це здатність подивитися на речі з іншої сторони – зі сторони сумніву. Наприклад, в мене у руках склянка. Спробуйте засумніватися в цьому та придумати варіанти, коли цей предмет буде чимось іншим?» [4].

Важливі характеристики, що має критичне мислення:

- свобода і самостійність;
- інформація – це лише відправна точка для розмірковування;
- починається з постановки питань і проблем;
- має переконливу аргументацію;
- є соціальним.

Варто постійно пам'ятати про цю характеристику при використанні технології розвитку критичного мислення. Технологія розвитку критичного мислення передбачає таку організацію освітнього процесу, що заснована на дослідженні проблем та ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисності інформації для особистих потреб і цілей.

Освітня технологія передбачає використання різноманітних педагогічних прийомів, які спонукають студентів до дослідницької творчої активності, створюють умови для усвідомленого пізнання світу.

Під час викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу, таких як історія України, всесвітня історія, Людина і світ, основи правознавства, філософія, соціологія, використовуються методи та прийоми технології критичного мислення. Вони включають моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, вирішення проблемних питань. Критичне мислення допомагає особистості реагувати на запити суспільства, стресові ситуації, що трапляються в житті.

Методи та прийоми розвитку критичного мислення при викладанні дисциплін соціально-гуманітарного напрямку:

використання проектних технологій при викладанні дисциплін «Людина і світ», «Всесвітня історія», «Історія України»;

навчально - дослідна діяльність, яка включає постановку творчих, дослідних завдань і наукове, поетапне їх розв'язання;

використання ігрових прийомів на заняттях;

моделювання, прогнозування явищ, історичних процесів;

поєднання інтерактивних, аудіовізуальних і мультимедійних технологій;

використання елементів драми, сценічного мистецтва при вирішенні проблемних питань;

активне залучення проблемно-пошукового методу навчання;

використання елементів поезики.

Проектна технологія найчастіше використовується при вирішенні низки питань, пов'язаних із проблемами молоді в сучасному світі. Дисципліна «Людина і світ» дозволяє використовувати дану технологію. Неодмінна риса соціалізації особистості є її перебування в молодіжному середовищі. Дослідити його вплив через різні субкультури на особистість і стало метою проектів. Результатом студентських проектів є створення презентацій, буклетів, журналів, інтерв'ю, плакатів, блогів, шаржів та карикатур з означеної проблематики.

Навчально-дослідна діяльність полягає у проведенні мікродосліджень з проблем сучасного суспільства. На заняттях з дисципліни «Людина і світ» мікродослідження застосовуються при вивченні тем «Стереотипи та упередження», «Конфлікти». Студентам пропонуються теми досліджень «Стереотипи крізь призму реклами», «Гендерні стереотипи в моїй сім'ї», «Гендерна дискримінація – реалії сьогодення», «Прояви ксенофобії в Запорізькій області» і т.д. Вони активно включаються в таку роботу, адже досліджують, не якимсь віддалене явище, а своє життя, проблеми, що їх оточують, та шукають способи їх вирішення.

Моделювання історичних процесів тісно пов'язано також з ігровою технологією. Вона належить до так званої техніки симуляції - створення ситуації, під час якої у спрощеному вигляді студентами копіюються суспільні інститути, що існують в економічному, політичному, культурному житті. Моделювання та симуляція явищ, подій, процесів використовується на заняттях з історії України, Всесвітньої історії, Людини і світ. Серед таких прийомів можна виділити «Передбачення Нострадамуса» на заняттях з історії, «Країни Альфа та Бета» з теми «Конфлікти» з дисципліни Людина і світ, «Вибори президента коледжу» з теми «Демократія». Наприклад, з теми «Етносоціальні процеси та рівень життя в УРСР в 70-80х рр.» (історія України), студентам пропонувалося розглянути певну сферу життя того часу, проаналізувати, «пропустити» крізь себе - уявити себе в реаліях того часу, і розповісти про проблеми життя радянської людини в 70-80 рр. від свого імені. Результатом такого методу стало написання твору з історії повсякдення «Один день мого життя в 70х рр.», що дозволило глибше зрозуміти епоху, надати власну оцінку подіям в Україні в 70-80 х рр.

Метод «Передбачення Нострадамуса» дозволяє на основі ідей, припущень, здогадок надати характеристику найближчого майбутнього в житті різних країн в рамках вивчення Всесвітньої історії. Потім таке «передбачення» порівнюється з реальними подіями, що проходили в країнах. Наприклад, зробити передбачення про становище Франції після Другої світової війни на основі тих фактів, які ми вже знаємо. Таким чином, встановлюються причинно-наслідкові зв'язки, виділяються корені проблем.

Політична гра «Альфа та Бета» дозволяє «прожити» конфлікт між державами та знайти вихід з нього. Студентам пропонується відчутти себе політиками та громадськими діячами держави Альфа і провінції Бета. Від їх рішень залежить доля не лише народу, а навіть цілої країни. Мета такої гри: забезпечити захист інтересів своєї країни та народу. В результаті студенти навчаються вирішувати та попереджати конфлікти, співпрацювати, аналізувати і давати оцінку подіям.

Під час «Виборів президента коледжу» студенти беруть реальну участь у виборах, проводять передвиборну кампанію, висувають кандидатів, складають програми, аналізують їх, голосують. Тому, на момент досягнення повноліття в них вже є досвід участі у виборах.

Поетичне вираження студента – це вираження творчого потягу особистості. Такий прийом використовується як на заняттях з історії, так і на заняттях з дисципліни Людина і світ з метою узагальнення теми, або вираження ціннісного ставлення до подій та явищ, що вивчаються. Серед елементів поезики використовуються хокку, сенкан, написання білих віршів, написання есе.

Одним із найцікавіших прийомів є складання сенканів. Сенкан – це вірш, який синтезує інформацію і факти у стисле висловлювання, яке описує чи віддзеркалює тему. Самостійна робота у стилі «сенкан» допомагає у первинному сприйнятті теми, спонукає до проблемної роботи над текстом, розвиває творчі здібності, вміння нестандартно мислити.

Також, на заняттях студенти навчаються критично сприймати аудіовізуальний матеріал. Під час занять студенти аналізують, коментують уривки з документальних та художніх кінофільмів, («ДНК нації», «Незабутий Освенцім», «Незвична Японія»); прослуховують аудіозаписи та аналізують («От советского Информбюро...», пісні воєнної тематики, «Звернення Й.Сталіна до народу», гімни держав); опрацьовують архівні документи, фотодокументи, анекдоти. Так, з теми «СРСР від завершення епохи Сталіна до розпаду» (Всесвітня історія), студенти аналізують анекдоти того часу. Це джерело гумору є віддзеркаленням проблем, що панували в радянському суспільстві.

Метод, який дозволяє розвивати критичне мислення на заняттях соціально-гуманітарного циклу – сократівський діалог. Це метод побудови діалогу, метою якого є не обмін думками, а робота над мисленням співбесідника, відкриття протиріч, вивчення аргументації, спільний пошук істини через запитання. Сократівський діалог передбачає аналіз своєї мови та мови співбесідника з метою усвідомлення висунутих ідей, причин та наслідків тих чи інших дій. Яскравим прихильником цього методу є Оскар Брініф'є. В своїй серії книг «Давай обговоримо» він вчить не тільки мислити, вона побудована на реальних питаннях і відповідях, які обговорювалися на філософських семінарах автора, де розглядалися глибокі філософські проблеми (Що таке щастя? Що таке любов? Дружба?) під іншим кутом зору [1].

Французький дослідник пропонує 10 порад для розвитку критичного мислення не лише під час освітнього процесу, а також які можна використовувати в повсякденному житті:

Дивуйтеся всьому, навіть тому, що здається нормальним. Завжди шукайте щось нове у всьому, що вважаєте старим.

Не думайте, що все можливе. Критичне мислення - це здатність виносити судження про те, наскільки ідея чи дія відповідає здоровому глузду або реальності.

Визнайте свої кордони. Перед тим як досліджувати інших, пізнайте себе.

Не бійтеся реакції інших людей.

Будьте терплячими та вмійте слухати. Слухати співрозмовника так само важливо, як і говорити самому, якщо не більше. Це можливість для інтерпретації та аналізу.

Не дозволяйте неясності підмінити зміст. Прояснюйте слова і дії, як свої, так і вашого співрозмовника.

Уникайте пастки наївності і параної. Здатність оцінювати свої ідеї і не кидатися з крайності в крайність - ключова компетенція.

Відокремлюйте суб'єктивне від об'єктивного.

Досліджуйте слова, перевіряючи їх на логічність, доречність, послідовність.

Задавайте запитання собі і іншим. Замініть твердження питаннями, щоб побачити те, що думають інші і ви самі [2].

Тому розвиток критичного мислення дуже важливий аспект не лише у навчанні, а і в повсякденному житті, де герої є реальними, а їхні вчинки впливають на людину. Системне запровадження технології критичного мислення призводить до того, що студенти поступово опановують її не тільки як технологію, вміння самостійно вчитися, критично мислити, але і використовувати свої знання у житті.

Отже, технологія критичного мислення передбачає використання різноманітних методів та прийомів, які налаштовують студентів на творчу дослідну діяльність, забезпечують умови для усвідомлення ними інформації, узагальнення та оцінки отриманих знань. Ця технологія готує людей нового покоління, покоління майбутнього, здатного розмірковувати, спілкуватися, чути та слухати інших, швидко реагувати на зміни

Бібліографічні посилання

1. Бренифье О. «Что такое счастье?» М.: Клевер-Медиа-Групп 2015 р. – 93 с.
2. Бренифье О. 10 способов развития мышление. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.liveinternet.ru/users/light2811/post376500661/> (дата звернення 14.04.2016) – Назва з екрана.
3. Будущее образования: уроки неопределенности / Тезисы сессии Всемирного экономического форума в Давосе. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://biz.liga.net/upskill/all/stati/3225018-budushchee-obrazovaniya-uroki-neopredelennosti.htm> (дата звернення 10.04.2016) – Назва з екрана.
4. Итоги семинара Оскара Бренифье «Искусство задавать вопросы». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.krconsult.org/events/brenifie/result/> (дата звернення 08.04.2016) – Назва з екрана.
5. Какую М. Учёба уже не будет базироваться на запоминании. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.vospitaj.com/blog/mitio-kaku-uchjoba-uzhe-ne-budet-bazirovatsya-na-zapominanii/> (дата звернення 14.04.2016) – Назва з екрана.
6. Терно С. Критичне мислення – середньовічна відсталість? / Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2013, Вип. XXXVII. – С. 301-306.
7. Чуба О. Формування критичного мислення як психологічно-педагогічна проблема сучасності // Педагогіка і психологія професійної освіти № 3 2013. – С. 202-208.

8. 10 навыков, необходимые для работы в 2020 году. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://reklamaster.com/business-and-innovations/10-navukov-neobhodimye-dlja-raboty-v-2020-godu> (дата звернення 10.04.2016) – Назва з екрана. та вирішувати проблеми

9.